

Andrzej Pieczywok

Wydział Nauk o Polityce i Administracji

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0002-4531-0630

a.pieczywok@wp.pl

Złożoność zagrożeń egzystencji człowieka – wybrane zagadnienia

Streszczenie

Treść artykułu wskazuje na istotny obszar bezpieczeństwa człowieka, bowiem dotyczy złożoności jego zagrożeń. Współczesny świat pełen jest różnych zagrożeń. Zagrożenia te zawsze towarzyszyły człowiekowi. Cechuje je przede wszystkim zmienny charakter, dynamiczność, ale także częstotliwość występowania. Przyjmują też różną formę. Trudno się dziś czuć bezpiecznym, bo wszystko, co nas otacza tak naprawdę nam zagraża. Człowiek boi się o każdy dzień, boi się o każdą następną chwilę swojego życia. W każdym obszarze życia społecznego pojawiają się sytuacje, wobec których należy podjąć działania, by się im przeciwstawić lub chociażby zminimalizować skutki ich występowania. Celem artykułu jest określenie złożoności zagrożeń egzystencji człowieka w kontekście jego bezpieczeństwa. Artykuł składa się z czterech części: wprowadzenia, sfery zagrożeń bezpieczeństwa człowieka, edukacyjnych możliwości kształtowania bezpieczeństwa człowieka oraz podsumowania.

Słowa kluczowe: zagrożenia, źródła zagrożeń, zagrożenia egzystencjonalne, zagrożenia naturalne, edukacja na rzecz bezpieczeństwa

Wprowadzenie

We współczesnym świecie skutek stałego rozwoju cywilizacyjnego, a także postępującego uprzemysłowienia i urbanizacji, wzrosła liczba czynników powodujących bezpośrednie zagrożenie życia i zdrowia ludzkiego, a także stanowiących niebezpieczeństwo dla środowiska ekologiczno-kulturowego człowieka.

Współczesna cywilizacja pełna jest zagrożeń. Wbrew pierwotnym założeniom i usilnym dążeniom człowieka do zapewnienia sobie bezpieczeństwa jako jednej z kategorii potrzeb i wartości, wydaje się ono być coraz mniejsze. Człowiek współczesny doświadcza palących problemów, tworzonych przez cywilizację otaczającego go świata: zagrożenia militarnego, ekologicznego, moralnego, ekonomicznego czy politycznego. Od początku drugiej dekady XXI wieku międzynarodowe i narodowe środowisko bezpieczeństwa podlega szybkim i głębokim zmianom. Są one rezultatem jednoczesnego oddziaływania wielu trendów i zjawisk, będących konsekwencją rozpadu świata dwubiegunowego, a także procesów wynikających z rewolucji informacyjnej, globalizacji oraz zmian w światowych stosunkach ekonomicznych i olbrzymiego postępu w obszarze technologii.

Świat tworzony przez człowieka wymyka się spod jego kontroli i rodzi wiele nieprzewidywalnych wcześniej zagrożeń dla swego twórcy, obraca się nie tylko przeciwko człowiekowi, lecz również przeciw przyrodzie. Staje się niebezpieczny i zagraża trwaniu (przyrody), kontynuacji życia (świata organicznego) i przetrwaniu (człowieka i życia społecznego, wartości i od wieków cenionych norm etycznych). Wywiera presję na naukę, pogłębia jej decentralizację i dehumanizuje, dzieląc ją na nauki przyrodnicze, techniczne i humanistyczne¹.

Zygmunt Bauman, polski socjolog, twierdzi, że żyjemy w świecie deregulacji, którego główną cechą jest niepewność, połączona z lękiem i obawami o przyszłość. Większość ludzi w nieustającym procesie samokreacji wspiera swe działania i myślenie pewnością posiadania niczym niekrępowanej wolności. Jednak „urok wolności olśniewa najbardziej wtedy, gdy wypada składać wolność na ołtarzu bezpieczeństwa². Współczesne zagrożenia oraz konflikty mają głównie charakter „hybrydowy”, rozgrywają się w różnych wymiarach, a klasyczny wymiar wojskowy jest tylko jednym z nich. Najistotniejsze akcenty rywalizacji zostały przesunięte z walki o zasoby materialne na walkę o zasoby intelektualne i duchowe. Główna gra toczy się o ludzką świadomość. Jest to wojna bez linii frontów.

Szczególną formą działań wojennych, która zyskała popularność w ostatniej dekadzie wraz z rozwojem technologicznym jest cyberwojna.

¹ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych*, Olsztyn 2018, s. 194.

² Z. Bauman, *Ponowoczesność, jako źródło cierpienia*, Warszawa 2000, s. 9.

Cyberwojna jest bardziej istotna niż kiedykolwiek i ma zupełnie inny przebieg i podejście w porównaniu do tego, jak poprzednie wojny (konwencjonalne). Ma też to zupełnie inne konsekwencje, które w efekcie są katastrofalne dla ludzi, firm i społeczeństw, począwszy od szkód ekonomicznych po zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego. Wojna cybernetyczna toczy się więc w przestrzeni wirtualnej, gdzie bronią są urządzenia elektroniczne, a celem jest kontrola lub zniszczenie systemów komputerowych, sieci komunikacyjnych i infrastruktury krytycznej. Ten rodzaj wojny może być prowadzony przez rządy, organizacje terrorystyczne, grupy hakerów lub osoby prywatne.

Wojna cybernetyczna stwarza wyjątkowe wyzwania w porównaniu z innymi formami konfliktów ze względu na swój ponadnarodowy i anonimowy charakter. Cyberataki mogą być przeprowadzane z dowolnego miejsca na świecie, a wyśledzenie sprawców i ustalenie ich pochodzenia jest trudne. Strategie cyberwojny mają na celu zneutralizowanie bardzo ważnych usług, np.: dostawę energii, transport lub usługi publiczne na kilka godzin, a nawet dni. Jednocześnie generują atmosferę niepokoju i nieufności wśród ludności atakowanego kraju.

Za przykład szczególnych zagrożeń niech posłuży inwazja Rosji na Ukrainę, która nastąpiła 24 lutego 2022 roku, wywołując tym samym największą wojnę z państwem europejskim od czasów II wojny światowej. W ciągu miesiąca od rozpoczęcia inwazji przesiedlono ponad 10 milionów ludzi, kilka ukraińskich miasteczek zostało oblężonych i zbombardowanych nie do poznania, a setki cywilów zostało zabitych. Ataki ze strony rosyjskich najeźdźców w wielu przypadkach mają znamiona ludobójstwa. Inwazja Rosji na Ukrainę ma głębokie konsekwencje dla stabilności regionu i przyszłości bezpieczeństwa europejskiego, nie wspominając o ogromnym ludzkim cierpieniu.

Celem artykułu jest określenie złożoności zagrożeń egzystencji człowieka w kontekście jego bezpieczeństwa. Główny problem badawczy artykułu brzmi następująco: Jaka jest złożoność odnośnie skali i rodzajów zagrożeń egzystencji człowieka? Główne metody naukowego rozwiązania problemu badawczego to metody teoretyczne dotyczące analizy i syntezy literatury przedmiotu.

Sfery zagrożeń bezpieczeństwa człowieka

Pojęcie „bezpieczeństwa” i zagrożeń jest zaliczane do kategorii określić niezwykle ważnych w przestrzeni funkcjonowania człowieka i często pojawiają się w teorii oraz w języku potocznym³. Poprzez „bezpieczeństwo” rozumiemy stan braku zagrożenia, ale też zagrożenie i proces kształtowania oraz umacniania tego stanu. Jest też procesem, który daje poczucie pewności, i gwarantuje szanse swobodnego rozwoju. Natomiast zagrożenie rozumiane jest jako sytuacja uświadamiana przez podmiot⁴. W szerszym znaczeniu „(...) zagrożenia obejmują także sytuacje, które nie są przez podmiot uświadamiane”⁵. W definicji Małego Słownika Języka Polskiego „zagrozić”, „zagrozić”, to tyle, co grozić czymś, postraszyć, zapowiedzieć coś pod groźbą; stwarzać stan niebezpieczeństwa, stawać się groźnym, niebezpiecznym dla kogoś⁶. „Niebezpieczeństwo” natomiast to stan, sytuacja, położenie grożące czymś złym, zagrażające komuś⁷.

Mówiąc o bezpieczeństwie personalnym, warto podkreślić, że obejmuje ono wiele zagadnień charakterystycznych dla dynamiki zmian, jakie są współcześnie udziałem nie tylko dorosłych, ale również dzieci i młodzieży. Niemal powszechny jest już dzisiaj pogląd, że mimo postępu cywilizacyjnego poszukiwanie tożsamości przez młodzież i rozwiązywanie przez nią własnych problemów psychicznych odbywa się na ogół chaotycznie, metodą prób i błędów. Szczególnie istotne jest nasilone w okresie dorastania pobudzenie emocjonalne, które – jak twierdzi Irena Obuchowska, uzewnętrznia się w intensywności zachowania, najbardziej widocznej wówczas, gdy młodzież przebywa w grupie⁸. Niewystarczające przygotowanie młodych ludzi do racjonalnego obchodze-

³ J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Spółeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*, Warszawa 2018; M. Karpiuk, *Ograniczenie wolności uzewnętrzniania wyznania ze względu na bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2017, t. 9, s. 10-17; A. Pieczywok, *Działania społeczne w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego*, Lublin 2018, s. 13; A. Pieczywok, *Idee bezpieczeństwa człowieka w teoriach i badaniach naukowych*, Bydgoszcz 2021, s. 20-21.

⁴ B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 1997, s. 65.

⁵ Ibidem.

⁶ *Mały Słownik Języka Polskiego*, S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka [red.], Warszawa 1989, s. 965.

⁷ Ibidem.

⁸ I. Obuchowska, *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Warszawa 1996, s. 67-68.

nia się z własnymi i cudzymi emocjami może w istotny sposób pogorszyć stan bezpieczeństwa personalnego. Z kolei Antoni Kępiński zwraca uwagę na niepokój jako swoisty przejaw lęku przed nieznanym. „Nieokreślony niepokój jest (...) przeżyciem związanym z samym faktem istnienia i występuje u każdego człowieka, zwłaszcza w sytuacjach, w których trzeba wyjść ze zwykłych automatyzmów życiowych i szukać nowej drogi”⁹.

Konsekwencją dotychczasowego rozwoju cywilizacyjnego jest głęboki kryzys, obejmujący świat we wszystkich jego dziedzinach: egzystencjalnej, ekonomicznej, społecznej, politycznej, świadomościowej. Stąd też pojawiło się kilka sfer zagrożeń bezpieczeństwa człowieka, które dotyczą m.in. jego osobowości, zdrowia, technologii, ekonomii, pracy zawodowej, globalizacji, zmian klimatycznych, kurczenia się zasobów, kryzysów i barier społecznych czy też zagrożeń ekologicznych. Zagrożenia dla zdrowia niesie również życie społeczne. Wzajemne uwarunkowania różnych czynników regulujących życie jednostek w społeczeństwie, często sprzecznych i wykluczających się wzajemnie, wymagają od człowieka podejmowania decyzji, które umożliwiają udane życie tak, aby dawało ono szczęście jednostce i było zgodne z wartościami ogólnospołecznymi¹⁰.

Konsumpcja ekonomiczna stanowi jeden z podstawowych faktów, wokół których krystalizują się jednostkowe koncepcje czy też strategie życiowe danego osobnika. Ponieważ są realne i bezpośrednio doświadczalne (nieomal dotykalne), ich wybór oraz sam akt kupna stają się faktami przyporządkowanymi określonej (jednostkowo) hierarchii pragnień, gustów oraz preferencji. Odzwierciedlają status społeczny oraz stan psychiczny jednostki, wpływając na jej aprobującą konstruktywno-kreatywną bądź dezaproбуюcą, destrukcyjną czy roszczeniową postawę wobec nowego ładu społeczno-kulturowego¹¹.

Nierówności społeczne, niesprawiedliwość, narodziny wielkich egoizmów to pojęcia, które nieuchronnie prowadzą do zjawiska marginalizacji. Sytuacja marginalizacji oznacza istnienie w strukturze społecznej względnie trwałych grup i środowisk społecznych, które swój status upośledzonych i nieobecnych w powszechnym nurcie życia publicznego bądź zaakceptowały, bądź odzie-

⁹ A. Kępiński, *Lęk*, Kraków 2002, s. 8.

¹⁰ A. Pieczywok, *Przestrzeń edukacji dla bezpieczeństwa człowieka wobec niepewności i zagrożeń jego egzystencji*, Bydgoszcz 2022, s. 80.

¹¹ Z. Krajewski, *Konsumpcja a współczesność w pewnej perspektywie rozumienia świata społecznego*, „Kultura i Społeczeństwo” 1997, nr 3, s. 18-21.

dziczyły i traktują go jako nieprzewidywalny, normalny, a aktywność ograniczają do wymiany swego upośledzenia na korzyści wynikające z publicznej dobroczynności lub dystrybucji pomocy instytucji państwowych. Natomiast proces marginalizacji jest „spychaniem” jednostek, grup, a nawet całych społeczności w sytuację upośledzenia społecznego przez lokalne lub globalne procesy ekonomiczno-społeczne, w których grupy te zostają pozbawione możliwości samodzielnego funkcjonowania materialnego, skazane na izolację kulturową i zamknięcie w kręgu trudno przezwyciężanych barier samozaradności i samorozwoju. Klasycznym przykładem procesu marginalizacji jest tzw. spirala upadku ludzi dotkniętych trwałym bezrobociem¹².

Według Johna Greya, zastanawiając się nad najważniejszymi zjawiskami (zagrożeniami), które mają decydujący wpływ na współczesność, należy wymienić trzy najbardziej charakterystyczne: globalizację, zmiany klimatyczne oraz kurczenie zasobów naturalnych¹³. Grey sądzi, że zmiany klimatyczne (ocieplenie klimatu, tzw. efekt cieplarniany) niosą za sobą znacznie więcej zagrożeń dla bezpieczeństwa światowego niż większość odmian terroryzmu. Badacze starają się uświadomić szerszej opinii publicznej istnienie rozmaitych barier społecznych ograniczających szansę ludzi na ich satysfakcjonujący udział w życiu społecznym.

Wśród wielu zagrożeń i wyzwań współczesnej cywilizacji jednymi z bardziej niebezpiecznych, w szczególności dla populacji dzieci i młodzieży, są zagrożenia ekologiczne, zmurszałe i stare instytucje społeczne (w tym oświatowe), lekceważone choroby społeczne (w tym wiele nałogów), siedzący tryb życia i bierne zachowanie ludzi, brak tolerancji dla inności, głębokie tkwienie w starych przyzwyczajeniach i sposobie życia, niedopuszczającym zmian w dotychczasowym stylu życia itp. Niemożność poradzenia sobie z własną emocjonalnością sprzyja zaburzeniom osobowości. Przykładami mogą być osobowości takie jak ta chwiejna emocjonalnie o typie impulsywnym, bądź tzw. osobowość pograniczna, osobowość lękowa czy osobowość zależna.

Współczesny człowiek coraz częściej staje się zagubiony w swojej tożsamości. Ciągły brak czasu na refleksje, na umiejscowienie siebie wśród innych osób oraz wśród otaczających rzeczy sprawia, że człowiek bywa osaczony

¹² E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna*, cz. 2, Warszawa 2009, s. 102-103.

¹³ *Największe zagrożenia XXI wieku*, prognozują J. Grey i R. Perle, „Tygodnik idei – Europa”, dodatek do „Dziennika”, nr 51(142) z dnia 23 grudnia 2006 roku, s. 2-5.

przez trendy oraz „wartości” lansowane przez media. Próba odpowiedzi na postmodernistyczną wizję świata jest powrót do solidnych podstaw, na których można budować światopogląd. Mamy dziś atmosferę niesprzyjającą oddolnym działaniom obywatelskim. Retoryka uprawiana przez rządzących w Polsce odwołuje się do paradygmatu romantycznego i narodowego, a nie do pozytywistycznego paradygmatu społeczeństwa obywatelskiego.

Uwzględniając niespotykany dynamiczny rozwój dzisiejszego świata, należy sobie zdawać sprawę, że katalog wyzwań, szans, ale i zagrożeń dla bezpieczeństwa, przed jakimi stoi i jeszcze stanie Polska w ciągu najbliższych lat, znacznie się poszerzy. Jednym z najgroźniejszych, a już funkcjonujących, jest cała paleta zagrożeń związanych z powszechną, łatwą dostępnością do cyberprzestrzeni (Internetu).

Edukacyjne możliwości kształtowania bezpieczeństwa człowieka

Można więc sądzić, że „edukacja” i „bezpieczeństwo” to dwa, ściśle powiązane pojęcia, między którymi zachodzą istotne związki i zależności. O ich sile, zakresach treściowych i ukierunkowaniu orzeka się na ogół przez pryzmat efektywności przedsięwzięć realizowanych na rzecz bezpieczeństwa. W tym miejscu warto zaznaczyć, że wciąż aktualna jest dyskusja, której przedmiotem jest określony kształt edukacji dla bezpieczeństwa.

Wyznacznikami działań edukacyjnych są wartości. W sytuacji kryzysu wartości, krytyki systemów edukacji oraz zagrożeń procesów wychowawczych niezbędne jest poszukiwanie i formułowanie nowej „filozofii i aksjologii edukacji” oraz przyjęcie takich orientacji, które pozwolą na ukierunkowanie działań na problemy „współczesności” i cywilizacyjne „wyzwania przyszłości”, a także na rozwijanie postaw demokratycznych i społecznych. Zasadniczego znaczenia nabiera przyjęcie takiej strategii postępowania, która wychodziłaby od osobowości i postaw, następnie formułowała umiejętności i kompetencje.

Szczególne znaczenie w kreowaniu właściwych postaw i wartości człowieka, zdobywaniu wiadomości i umiejętności w obszarze przeciwdziałania różnym zagrożeniom odgrywa edukacja dla bezpieczeństwa. Jest ona jedną z podstawowych dróg kształtowania bezpieczeństwa, radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych. Zaczątki edukacji dla bezpieczeństwa pojawiają się

w rodzinie, a później ulegają stałym modyfikacjom pod wpływem: środków masowego przekazu, szkoły, grupy rówieśniczej, pracy zawodowej i samokształcenia. Bardzo wiele zmian w świadomości obronnej ludzi powodują konkretne uwarunkowania bezpieczeństwa - zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Nie bez znaczenia pozostają ogólne warunki życia, poziom zagrożeń politycznych, militarnych, bezpieczeństwa publicznego itp.

Edukacyjne możliwości kształtowania bezpieczeństwa człowieka są tematem niezwykle istotnym, wymagającym zaangażowania zarówno władz państwowych, odpowiednich służb (grup dyspozycyjnych), organizacji, jak i całego społeczeństwa. Tylko kompleksowe, ustawiczne i zakrojone na szeroką skalę działania, angażujące całe społeczeństwo, mogą przynieść oczekiwane rezultaty, a więc podniesienie poziomu świadomości obywateli w zakresie bezpieczeństwa.

Martin Wedell zaleca natomiast radykalną zmianę systemu edukacji poprzez odejście od systemu, w którym nauczanie i uczenie się są tradycyjnie postrzegane wyłącznie jako przekazywanie wiedzy na rzecz systemu, w którym spodziewanym wynikiem jest: „zdobycie umiejętności tworzenia własnej, bardziej osobistej wiedzy”¹⁴. Konieczna jest więc zmiana sięgająca fundamentów edukacji, poprzedzona refleksją nad tym czego i jak uczyć. Edukacja wymaga rozpowszechniania nowych kanałów przekazu, większej różnorodności programów nauczania, a także stworzenia systemu oferującego bogaty wybór.

W edukacyjnych możliwościach kształtowania bezpieczeństwa człowieka konieczne jest kształtowanie perspektywy przyszłościowej. Poszukiwanie różnych możliwości generowania kreatywnej postawy życiowej jednostki, aby posiadała wiedzę, umiejętności i kompetencje społeczne w osiąganiu poczucia bezpieczeństwa. Ważne byłyby tutaj formy pracy dydaktyczno-wychowawczej zorientowane na świadome dobieranie metafor w procesie kształcenia, rozwijanie umiejętności identyfikacji, wizualizacje, czyli tworzenie w umysłach obrazów, które umożliwiają dokonywanie racjonalnych wyborów, budowanie pozytywnego obrazu przyszłości, dostrzeganie wyjątkowości tam, gdzie inni widzą tylko zwyczajność¹⁵.

¹⁴ M. Wedell, *Planning for Educational Change: Putting People and Their Contexts First*, London-New York 2009, s. 16.

¹⁵ A. Pieczywok, *Przestrzeń...*, s. 18.

Edukacyjna przestrzeń kształtowania bezpieczeństwa człowieka związana jest z jego aktywnością w środowisku przebywania. Szczególną cechą aktywności ludzkiej jest udział w zmienianiu otoczenia przyrodniczego i społeczno-kulturowego, stosownie do ludzkich potrzeb, celów i ideałów, a także kształtowanie poczucia bezpieczeństwa. Edukacyjną przestrzeń kształtowania bezpieczeństwa człowieka można rozpatrywać w obrębie wielu grup społecznych i miejsc przebywania. Edukacja na każdym poziomie ma zawsze wymiar czasowo-przestrzenny: dzieje się w jakimś miejscu i czasie. To miejsce i czas to podstawowe uwarunkowania organizacyjne, formalne, a także merytoryczne dla projektowanych rozwiązań, które mogą być dokonywane w różnych instytucjach i grupach osobowych¹⁶.

Zadaniem Bogdana Suchodolskiego¹⁷ edukacja współczesna jest bardziej nastawiona na strategię posłuszeństwa i adaptacji. Kiedy mówimy o konieczności wprowadzenia młodych pokoleń do życia społecznego, zakładamy, że chodzi tu o posłuszeństwo uznanym normom i modelom, dobrze zorganizowanym instytucjom. Trzeba zauważyć z jednej strony, że istnieją programy racjonalne, użyteczne, pragmatyczne, z drugiej strony pojawiają się programy stanowiące wizje, idee utopijne, alternatywne.

Edukacja jednostki i co za tym idzie, społeczeństwa nabiera współcześnie nowego wymiaru, stanowi istotę sensu życia ludzkiego oraz warunek do tworzenia społeczeństwa kognitywnego, społeczeństwa wiedzy, dzięki czemu człowiek ma szansę stać się rzeczywistym podmiotem, świadomie decydującym o własnym status quo.

Dla unowocześnienia i rozwoju edukacji pilną kwestią staje się potrzeba instytucjonalizacji nowej etyki globalnej, kulturowego wzmocnienia wymiany edukacji oraz poszukiwanie wiarygodnej entropii rzeczywistości społecznej i edukacyjnej. Realizacja strategicznych celów oświaty wymaga podjęcia wspólnych działań, zmierzających do określenia przewodnich idei edukacyjnych we wszystkich systemach szkolnych Europy i uwzględnienia wielu nowych niepoddanych uprzedniej analizie zagadnień¹⁸.

W nowocześnie pojmowanej edukacji szczególnie istotne jest, by młodzież mogła rozwijać osobowość i przygotowywać się do dorosłego, obywa-

¹⁶ Ibidem, s. 137.

¹⁷ B. Suchodolski, *Edukacja permanentna – rozdroże i nadzieje*, Warszawa 2003, s. 35-36.

¹⁸ K. Denek, *Cywilizacja informacyjna a edukacja i nauki o niej*, [w:] *Edukacja jutra*, K. Denek, T. Zimny [red.], Częstochowa 2000, s. 19.

telskiego życia, a nie tylko do spełniania wymagań, które wynikają z realizacji celów i zadań nauczania poszczególnych przedmiotów. Nieprzypadkowo też współczesne problemy edukacji i wychowania pozostają w ścisłym związku z refleksją nad człowiekiem i jego funkcjonowaniem.

Istnieje duże zapotrzebowanie na wielostronny rozwój osobowości człowieka. Model edukacji dla bezpieczeństwa, który przekazuje jedynie wiedzę (model nauczający), trzeba coraz częściej zastępować modelem edukacji wielostronnej. Okazuje się bowiem, że sama wiedza, nawet najbardziej perfekcyjna, połączona z umiejętnościami i sprawnościami, już nie wystarcza.

W związku ze współczesnymi zagrożeniami pojawia się tendencja zarysowana przez T. Borowską, która nawiązuje do potrzeb edukacyjnego przygotowania jednostki ludzkiej do radzenia sobie z różnymi zagrożeniami, głównie poprzez rozwój jej zdolności kreowania własnej egzystencji. Autorka twierdzi, że moc kreatywną mogą mieć zasoby moralno-kognitywno-emocjonalne, które dzięki edukacji może osiąść „homo construens – człowiek budujący”¹⁹. Edukacja wobec konieczności podejmowania ryzyka i minimalizowania niepewności człowieka powinna ewaluować głównie w kierunku podejmowania słusznych decyzji. Problematyką tą zajmuje się teoria podejmowania decyzji, dotycząca racjonalnych działań ludzi.

Nawiązywanie oraz podtrzymywanie satysfakcjonujących, opartych na zaufaniu relacji jest jednym z najważniejszych sposobów redukcji ryzyka i kształtowania bezpieczeństwa człowieka. Z tego też względu w edukacji społecznej należy w sposób szczególny zwrócić uwagę na kompetencje komunikacyjne, emocjonalne i społeczne społeczeństwa (uczniów, młodzieży, osób dorosłych), które pozwalają na tworzenie pozytywnych więzi z innymi.

Głównym celem edukacji wobec konieczności podejmowanego ryzyka powinno stać się kształtowanie i rozwój kompetencji autokreacyjnej, której podstawą będzie wiedza na temat własnego rozwoju i życia. Współczesna cywilizacja, która charakteryzuje się dużym tempem zmian dotyczących niemal wszystkich sfer życia, wymaga aby uczestniczący w niej człowiek był pod każdym względem dobrze przygotowany, a szczególnie – aby wykazywał dużą zdolność przystosowywania się do nieustannych zmian. Potrzeba ta generuje

¹⁹ T. Borowska, *Homo construens – człowiek budujący. Edukacyjne przygotowanie do radzenia sobie z różnymi zagrożeniami*, [w:] *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, J. Gnitecki, J. Rutkowiak [red.], Warszawa-Poznań 1999, s. 351.

nowe wyzwania adresowane do wszystkich podmiotów systemu edukacji, które uwzględniając indywidualne możliwości i potrzeby określonej jednostki, a także potrzeby społeczne i uwarunkowania cywilizacyjne, w sposób odpowiedzialny i profesjonalny realizować będą powierzone im zadania²⁰.

Jednym z głównych wyzwań edukacji, jeśli nie najważniejszym, jest przygotowanie człowieka do funkcjonowania w przyszłości. Kwestia jakościowego opisu tego, co będzie za rok, pięć czy 20 lat wydaje się zadaniem niemal niemożliwym, jednak podejmuje się takie próby. Określa się je mianem foresight. Nie mają charakteru czysto teoretycznego, poznawanie przyszłości ma przekładać się na konkretne działania w teraźniejszości. Robimy to nie dlatego, że taka jest tradycja i takie są nasze doświadczenia, ale nasze działania są wyznaczane przez stożek przyszłych możliwych wydarzeń. Foresight wydaje się zatem cennym narzędziem, służącym rozwojowi człowieka²¹.

Podjęcie foresight w zakresie na rzecz bezpieczeństwa człowieka polega na: rozpowszechnieniu wyników analizy scenariuszowej dotyczącej obszaru zagrożeń danej społeczności lokalnej, ich dyskusji w obszarach ważnych dla regionów i kraju z punktu widzenia poczucia bezpieczeństwa oraz sformułowaniu zaleceń związanych ze wzmocnieniem pozytywnych trendów i osłabieniem trendów negatywnych. Foresight to systematyczny sposób docierania do informacji przyszłości w celu budowania bezpieczeństwa mieszkańców, jej kierunków i priorytetów. W tym kontekście foresight jest narzędziem wspomagającym podejmowanie bieżących decyzji i ułatwiającym mobilizowanie wspólnych działań skierowanych na rzecz bezpieczeństwa. Odbiorcami powinny być ośrodki i podmioty podejmujące decyzje w tych obszarach na szczeblu centralnym i regionalnym. Głównymi obszarami wykorzystania zarówno teorii, jak i dydaktyki konstruktywistycznej w edukacji dla bezpieczeństwa są obszary wychowania dla bezpieczeństwa, aksjologii oraz dydaktyki kształcenia.

Rozpatrując wychowanie dla bezpieczeństwa człowieka, warto uwzględnić w tym procesie dość znaczące elementy konstruktywistycznej teorii wychowania. Należą do nich m.in.: indywidualizm, środowisko stymulujące, motywacja, interakcja, świadomość celów wychowania, postawy i odpowiedzialność, budowanie autorytetu, projektowanie sytuacji wychowawczych, eliminowanie strachu i lęku.

²⁰ A. Pieczywok, *Przestrzeń...*, s. 325.

²¹ P. Błajet, *(Nie)przypadkowa edukacja*, Toruń 2016, s. 147.

Współczesny kryzys wychowawczy można tłumaczyć zmianą społecznych warunków wychowania, które doprowadziły do powszechnej bezradności i bezsilności osób odpowiedzialnych za proces wychowania, przede wszystkim rodziców oraz nauczycieli.

Świadomość zagrożeń jest istotnym elementem profilaktyki, której zadaniem jest nie dopuścić do zagrożenia. Przypisanie profilaktyce wiodącej roli w zapobieganiu zjawiska wiktylizacji zakłada nie tylko utożsamienie jej z aktywnością poznawczą nauczyciela akademickiego i słuchacza, której rezultatem będzie prawidłowa identyfikacja zagrożeń (w oparciu o zdobytą wiedzę na ich temat), ale również zaangażowanie emocjonalne, rozumiane jako czujność w kierunku odpowiednio wczesnej ich identyfikacji, oceny i prawidłowej na nie reakcji²².

Wydaje się, że kwestią najistotniejszą w przeciwdziałaniu zagrożeniom bezpieczeństwa człowieka jest wychowanie dla bezpieczeństwa, która jest także bardzo widoczne w konstruktywistycznej teorii wychowania, jako rozwijanie i kształtowanie bezpiecznych postaw wychowanka poprzez poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Jak wykorzystać przestrzeń dla stymulowania rozwoju osobowości i zdolności ucznia? Czy i na ile można ją projektować? Jak spożytkować przestrzeń, ośwoić ją w wychowaniu i kształtowaniu osobowości?

Kolejnym obszarem edukacji dla bezpieczeństwa, w którym można zastosować elementy zarówno teorii, jak i dydaktyki konstruktywistycznej, jest proces kształcenia. Projektując dydaktykę dla bezpieczeństwa, warto uwzględnić istotne obszary konstruktywistycznej teorii kształcenia. Są to: organizacja nauczania, ogniwa procesu kształcenia (czynności nauczycieli i słuchaczy), zasady nauczania i uczenia (zasada stopniowania trudności, wzbudzania ciekawości, łączenia teorii z praktyką), formy i metody kształcenia, cechy osobowe i kompetencje nauczycieli czy aktywność i podmiotowość ucznia.

O jakości i efektywności procesu kształcenia w edukacji dla bezpieczeństwa, bez względu na szczebel edukacyjny, decydują też inne czynniki. Nie ulega jednak wątpliwości, iż jednym z nich jest charakter relacji nauczyciela ze studentami (uczniami). Charakter ten obecny jest także w dydaktyce konstruktywistycznej, w której oparty jest na dialogu i zapewnieniu warunków dla podmiotowego funkcjonowania obu stron. Od postawy nauczyciela zależy więc w dużym stopniu, w jakich granicach będzie się mogła rozwijać

²²J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 1999, s. 472.

i przejawiać podmiotowość słuchacza. Szczególnie istotna staje się umiejętność takiego zachowania się nauczyciela, która pozwala mu pełnić swą rolę tak, aby zachowując podmiotowość, dał możliwość „bycia podmiotami” również studentom²³.

W dobie społeczeństwa wiedzy i społeczeństwa ryzyka edukacja dla bezpieczeństwa musi uwzględniać wszystkie elementy (instrumentaria) dydaktyki kształcenia. Współczesna dydaktyka to nie tylko dydaktyka szkolna, a współczesny nauczyciel, to nie tylko przekaznik wiedzy. W procesie edukacji oprócz przekazu wiedzy następuje również kształtowanie postaw i osobowości człowieka. Edukacja dla bezpieczeństwa stanowi połączenie ważnych wymiarów konstruktywistycznej teorii kształcenia (społecznych, osobowościowych, aksjologicznych, technologicznych i kulturowych) z wymiarem kognitywistycznym. Wiedza to nie tylko przekazywanie informacji, ale także konstruowanie i rekonstruowanie uczenia się na podstawie wcześniejszych doświadczeń danej osoby. Może być realizowana za pomocą różnych form przekazu.

Świadomość zagrożeń jest istotnym elementem profilaktyki, której zadaniem jest nie dopuścić do zagrożenia. Przypisanie profilaktycznej wiodącej roli w zapobieganiu wiktyimizacji zakłada nie tylko utożsamienie jej z aktywnością poznawczą nauczyciela akademickiego i słuchacza, której rezultatem będzie prawidłowa identyfikacja zagrożeń (w oparciu o zdobytą wiedzę na ich temat), ale również zaangażowanie emocjonalne, rozumiane jako czujność w kierunku odpowiednio wczesnej identyfikacji, oceny i prawidłowej reakcji²⁴. Wykorzystywanie wizualizacji graficznych na zajęciach dydaktycznych z edukacji dla bezpieczeństwa wyzwała aktywność słuchaczy, która sprzyja samodzielności myślenia i działania, a także kształtowaniu pozytywnej motywacji do uczenia się. Uatrakcyjniamy zajęcia poprzez wprowadzanie efektu zaskoczenia, zaciekawienia, nowości, co wzmaga zaangażowanie uczestników i zachęca do poszukiwania rozwiązań problemów. Wizualne środki dydaktyczne mogą służyć ilustracji werbalnie przekazywanych wiadomości, wspomagając i uatrakcyjniamy stosowanie metod podających.

²³ K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Kraków 1969.

²⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 472.

Podsumowanie

Podsumowując treści niniejszego artykułu, który dotyczył złożoności zagrożeń egzystencji człowieka należy przede wszystkim zwrócić uwagę na dynamicznie zmieniające się środowisko, które ma istotny wpływ na katalog zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Społeczeństwo nie jest wolne od zagrożeń, wręcz przeciwnie, ma do czynienia z coraz większą ich liczbą, a także ze zróżnicowanym ich charakterem. Dlatego szczególną metodą przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom powinna stać się edukacja dla bezpieczeństwa realizowana poprzez sieć różnych instytucji m.in. szkoły, podmioty straży pożarnej, policji, ratownicze pogotowie medyczne itp. Treść edukacji dla bezpieczeństwa winna uwzględniać rządowy program promocji bezpieczeństwa. Program ten powinien być realizowany zarówno w wymiarze indywidualnym, interpersonalnym (np. w życiu rodzinnym, towarzyskim), jak i ogólnospołecznym, zinstytucjonalizowanym (np. poprzez działania władz różnych szczebli, kampanie, akcje, przedsięwzięcia promocyjne w mediach czy inspirowane przez określone ośrodki itp.).

Mądra i skuteczna edukacja powinna kształtować odporność człowieka na zagrożenia, na uzależnianie się od instytucji oraz gotowość postrzegania i podejmowania wyzwań. Z uwagi na rozwój społeczeństwa wiedzy i informacji, a także kształtowania umiejętności niezbędnych do przeciwdziałania zagrożeniom, uczenie się przez całe życie zyskuje strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa człowieka.

Bibliografia

- Bauman Z., *Ponowoczesność, jako źródło cierpień*, Warszawa 2000.
 Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 1999.
 Błajet P., *(Nie)przypadkowa edukacja*, Toruń 2016.
 Borowska T., *Homo construens – człowiek budujący. Edukacyjne przygotowanie do radzenia sobie z różnymi zagrożeniami*, [w:] *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, J. Gnitecki, J. Rutkowiak [red.], Warszawa-Poznań 1999.
 Czuryk M., Drabik K., Pieczywok A., *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych*, Olsztyn 2018.
 Denek K., *Cywilizacja informacyjna a edukacja i nauki o niej*, [w:] *Edukacja jutra*, K. Denek, T. Zimny [red.], Częstochowa 2000.

- Gierszewski J., Pieczywok A., *Społeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*, Warszawa 2018.
- Hołyst B., *Wiktymologia*, Warszawa 1997.
- Karpiuk M., *Ograniczenie wolności uzewnętrzniania wyznania ze względu na bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2017, t. 9.
- Kępiński A., *Lęk*, Kraków 2002.
- Krajewski Z., *Konsumpcja a współczesność w pewnej perspektywie rozumienia świata społecznego*, „Kultura i Społeczeństwo” 1997, nr 3.
- Marynowicz-Hetka E., *Pedagogika społeczna*, cz. 2, Warszawa 2009.
- Obuchowska I., *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Warszawa 1996.
- Pieczywok A., *Idee bezpieczeństwa człowieka w teoriach i badaniach naukowych*, Bydgoszcz 2021.
- Pieczywok A., *Działania społeczne w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego*, Lublin 2018.
- Pieczywok A., *Przestrzeń edukacji dla bezpieczeństwa człowieka wobec niepewności i zagrożeń jego egzystencji*, Bydgoszcz 2022.
- Suchodolski B., *Edukacja permanentna – rozdroże i nadzieje*, Warszawa 2003.
- Wedell M., *Planning for Educational Change: Putting People and Their Contexts First*, London-New York 2009.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Kraków 1969.

* * *

Complexity of Threats to Human Existence – Selected Issues

Abstract

The text of the article indicates an important area of human security because it concerns the complexity of human threats. The modern world is full of various threats. Threats have always accompanied humans. They are characterised primarily by their changing nature, dynamics, and frequency of occurrence. They also take different forms. It is difficult to feel safe today, because everything that surrounds us actually threatens us. People are afraid for every day, afraid for every next moment of their lives. In every area of social life, situations arise in which actions must be taken to oppose them or at least minimise the effects of their occurrence. The purpose of this article is to determine the complexity of threats to human existence in the context of their security. The article consists of four parts: introduction, threat domain to human security, educational possibilities for shaping human security, and summary.

Keywords: threats, sources of threats, existential threats, natural threats, education for security.